

Inger Hartby: *Højskolekvinden – mor, søster, datter. Højskolekvindens kulturelle status og livsvilkår 1870-1920*. (Odense Universitetsforlag og Nornesalen, 1999). 139 s., 175 kr.

Det er en interessant lille bog, Inger Hartby har skrevet, men også en bog, der ikke er helt uproblematisk. Bogen behandler et underbelyst emne og bør af den grund hilses velkommen, på trods af enkelte skønhedspletter. Den er et resultat af et stipendium ved Nornesalen, Forskningscenter for Folkelig Livsoplysning i Ollerup, og der er ingen tvivl om, at stipendiet har været givet godt ud. Forfatterens hidtidige arbejder synes også at have rustet hende godt til det ph.d.-stipendium ved Syddansk Universitet, som hun efterfølgende er blevet tildelt.

I sit forord skriver Inger Hartby, at forskerkolleger og folk med tilknytning til højskoleverdenen har vist venlig interesse for hendes arbejde og ytrer tilfredshed med, at netop dette arbejde blev taget op. Men, spørger man sig selv: Hvorfor kun denne gruppe mennesker? Mon ikke også folk, der ikke er inde i »højskolevarmen« kan have respekt for og glæde af arbejdet? Fx folk, der er interesserede i kulturhistorien i almindelighed i Det moderne Gennembrud, og de læsere, der generelt er interesserede i et universitetsforlags udgivelser. Hvorfor denne eksklusivitet? Er den led i en krampagtig identitetsfastholdelse? Er det fortsat kendetegnende for grundtvigianske universitetslærere, at de hellere vil tjene deres penge ved folkelige foredrag end ved »kedelig« universitetsforskning? Det kan man ikke vide, men spørgsmålet hænger i luften.

Og så til sagen. Bogens titel refererer til de tre kvinder, der står i centrum i bogen, nemlig Nanna Berg, gift med højskoleforstander J.P. Kristensen-Randers.

Hun var også datter af Christen Berg og Danmarks første kvindelige jurist. Dernæst Eline Begtrup, ugift lillesøster til den kendte højskolemand Holger Begtrup, men også i en periode selv højskoleforstander(inde). Og endelig Bodil Marie Jensen, gift med Rasmus Bording og som sådan først og fremmest sin højskoleforstandermands hustru.

Fælles for de tre vidt forskellige kvinder er således, at de alle står i skyggen af en mere fremtrædende mand i deres umiddelbare nærhed. De tre kvinders liv er da heller ikke i noget af tilfældene en dans på roser.

Nanna Kristensen-Randers ville med sin juridiske embedseksamen som ballast gerne have virket som jurist, men det blev hende nægtet. Det endelige afslag fik hun i 1888: Hun kunne ikke få autorisation til at møde i retten. 1890 bliver hun gift med højskoleforstander J.P. Kristensen-Randers, Ollerup Højskole (i grundtvigianerkredse skal man ud over personnavn altid angive virkested) og virkede i kraft af giftermålet som højskolemor, periodevis også som underviser i broderi, samfundslære og sundhedslære samt som foredragsholder indtil sin død som 43-årig i 1908.

Nanna Kristensen-Randers lykkedes ikke med sin livsplan. Hun fik ikke arbejde som jurist og blev vel ofte kun anskuet som enten sin fars datter eller sin mands hustru. At hun stiledede højere end dette, er der ingen tvivl om. Men hun var og blev i utakt med sin tid: Når hun i sin undervisning på højskolen i sundhedslære fortalte om kroppens funktioner, blev det undertiden så realistisk, at eleverne nogle gange faldt besvimet om. Det er i det hele taget et interessant livsforløb, vi ser konturerne af. Men meget mere end konturer får vi ikke. Det skyldes utvivlsomt kildesituationen. Fremstillingen er i det væsentlige baseret på lobhudlende erindringer og

andenhåndskilder. Kun en enkelt kilde fra fru Nannas egen hånd gengives. Det er for lidt til at kunne bære og for lidt til rigtigt at kunne fange læserens interesse. Det vigtigste står i grunden i fodnote 15 s. 51: at når fru Nanna mente, det var forkert, at kvinder blev tilsidesat i det offentlige liv, var hun i modstrid med flertallet af samtidens højskolefolk, der fandt det ubehageligt, at kvinder skulle søge ud i det offentlige liv. Deres virke skulle være i hjemmet.

Imidlertid stiger kvaliteten, når Inger Hartby portrætterer Eline Begtrup. Om hende skrev broderen Holger Begtrup i 1929: »Jeg var mere »normal« end hende. Men hun var til gengæld mere »genial« end mig«. Unormal var Eline Begtrup utvivlsomt, men næppe genial, snarere en anelse forskruet. Hvad denne forskruethed er bestemt af, får Inger Hartby ikke rigtigt skovlen under. Formentlig skyldes det også her en ringe udnyttelse af primærkilder. Ganske vist inddrages et par breve fra Eline Begtrups egen hånd, men ellers overlades stemmen til sene berettende fremstillinger. Det er ærgerligt, når nu der eksisterer et centralt brevmateriale, dels i privateje, dels i Rigsarkivet og Det kgl. Bibliotek, som Inger Hartby har haft både kendskab og adgang til. Her synes nogle muligheder tabt på gulvet. Men måske det skyldes diskretionshensyn. Det fremgår nemlig, om end ikke alt for tydeligt, at Eline Begtrup så frygteligt gerne ville undervise, men at hun ikke var ret god til det. Det kneb med at ramme elevernes niveau. Nogle gange var hun for tung og faglig, andre gange for poetisk og romantisk. Det fremgår også, at Eline Begtrup ikke var en afholdt underviser. Hun var for skrap. Noget tyder således på visse kontaktproblemer. I hvert fald ville man ikke fastansætte hende på Askov Højskole. Hun var, antydes det, for rebelsk i sit menneske- og livssyn, der var darwinistisk inspireret. Det har

været for moderne og rabiater for det noget satte og »poetiske« Askov-miljø. Og så fremgår det, at Ingeborg Appel, der havde en betragelig indflydelse på Askov, ikke kunne lide Eline Begtrup...

Eline Begtrup fik sin egen højskole, i Levring ved Kjellerup, i årene 1897-1917. Imidlertid var Levring Højskole en af dem, der måtte bukke under i konkurrencen om eleverne: I perioden 1912-31 lukkede ca. 35 skoler. Denne oplysning citerer Inger Hartby fra et værk af Stenkilde (1944), som ikke figurerer i litteraturlisten. I sine sidste år tilbragte Eline Begtrup lange perioder på Snoghøj Højskole, hvor hun døde 1947. Det fremgår dog ikke nærmere, hvorledes tiden her formede sig i omgangen med det noget specielle forstanderpar Anna Krogh og Jørgine Abildgaard. At Eline Begtrup var et usædvanligt menneske, der brændte for tidens spørgsmål, er der ingen tvivl om. Hun var optaget af kvindesagsproblemer og sociale spørgsmål, men havde – også – på grund af sit køn svært ved at slå igennem i højskoleverdenen.

Bogens bedste, fyldigste og mest kildeunderbyggede portræt er undersøgelsen af Bodil Marie Bording, mor til den Solveig Bording, der spillede en væsentlig rolle på Snoghøj Højskole og dér blev nær veninde med Anna Krogh. Her bruges i langt større omfang end ved studiet af de to andre kvinder originalt brevmateriale, fx mellem Bodil Marie og hendes mand igennem deres lange forlovelsesperiode. Det er interessant læsning, Inger Hartby her præsenterer sin læser for. Bodil Marie Bornings liv blev langt mindre dramatisk end de to andre kvinders. Hun kan siges at være den typiske højskolemor, der viede sit liv til sin mands forstanderskab. Bodil Marie, der kom fra et grundtvigiansk husmandsmiljø nær Vallekilde, ville gerne have været friskolelærerinde og nåede da også at komme til at undervise

både i en friskole og på en højskole, men da hun og Rasmus Bording endelig blev gift i 1900, var løbet kørt og banen udstukket. Hun måtte blive højskolemor. På den måde repræsenterer hun en langt mere prototypisk højskolekvinde end de to andre. Det er heldigt, at det er hende, der er bedst og mest kildenært belyst.

Noget let liv fik Bodil Marie Bording aldrig. Hun havde, skal man tro brevene mellem hende og Rasmus, glædet sig meget til samlivet og ægteskabet, men også været urolig med hensyn til de krav, der måtte blive stillet til hende. Inger Hartby er på hårdnakket udkik efter et rent kødeligt savn, der ikke kunne indfries så længe, parret kun er forlovet, og som gør Bodil Marie »nervøs«. Denne »nervøsitet« går dog ikke over, efter at parret er blevet gift; og det er noget tvivlsomt, om denne seksualrepressionstese har hold i virkeligheden. Til gengæld føder hun i årene 1901 til 1912 ti børn, hvoraf de fire døde som små. Det er nu én sag.

En anden sag er, at Rasmus Bording heller ikke uden for ægtesengen var let at være gift med. Han var tilsyneladende domineret af sin dominerende mor og dertil både hidsig og herskesyg. Bodil Marie måtte slide og slæbe for at få hele den praktiske højskolehverdag til at fungere, og ved mindst to lejligheder måtte hun tage på sygeorlov af lutter overanstrengelse. I den forbindelse har Rasmus svært ved at skjule sin utålmodighed. Kort sagt: Bodil Marie Bornings liv blev mindre spektakulært end sine to medsøstres og mere slidsomt. Historisk set er hun dog den mest relevante af de tre kvinder. Inger Hartby har tegnet et fint – og velunderbygget – portræt af hende.

Det afsluttende kapitel: »Sammenfatning og konklusion«, er bogens mest interessante. Her rejser Inger Hartby indirekte et par væsentlige spørgsmål. For

det første: Var de grundtvigianske højskolemødre særligt udsatte for en kombination af undertrykkelse og idealkrav? Sagen var den, at de både havde ansvaret for en stor husholdning og en stor arbejdsplads, samtidig med at de havde repræsentative opgaver udadtil. De skulle med andre ord agere som både den traditionelle bondekulturs stille matrone med masser af arbejde og som det moderne samfunds borgerlige kærlighedsægteskabs idealhustru med symbolske opgaver udadtil. Ikke sært at Bodil Marie i perioder blev syg. – Her må man imidlertid påpege, at højskolemødrene ikke var alene om dette dobbeltkrav: Også præstekonerne var ofre for et dobbeltkrav om arbejde på den indre front og repræsentationsopgaver udadtil. For det andet: Var det især i det grundtvigianske miljø, at kvinden fik sin status gennem mandens position og det »navn«, han havde skabt sig? Det »navn«, der hvilede på den stiltiende forudsætning, at han var gift, så han både kunne stille med en arbejdshest og en hjemmets arne?

Disse spørgsmål kræver en lang række nærmere studier, men Inger Hartby har taget et inspirerende skridt i den rigtige retning. At Bodil Marie Bording ikke stod alene med sine problemer, ved vi fra anden side. Ovennævnte Solveig Bording foretog i 1960'erne en række samtaler med den i grundtvigianske kredse så kendte mejeri- og højskolemand Valdemar Hansen, Osted. Disse samtaler er blevet udgivet med et efterskrift af den ene af Valdemar Hansens svigersønner, Sune Andresen, Engsholm Højskole (den anden var Frode Bording, broder til Solveig Bording – begge børn af ovennævnte Bording'er). Heraf fremgår det, at medens Valdemar Hansen rejste rundt i landet med store projekter og var stor i slaget, måtte hans hustru tage affære derhjemme. Herunder sørge for en sparekassebog til brug

for de banale udgifter. Inger Hartbys forskning knytter sig til dette og lignende portrætter af den grundtvigianske verden, set indefra.

Hendes bog har sine skønhedspletter. Det må således påkalde undren, at teori-referencerne stort set daterer sig tilbage til 1980'ernes første år (det svarer til at udråbe Hip-hop'erne til ungdomskulturens sidste skrig). Inger Hartby er tilsyneladende helt uden kendskab til den kildebrug, som den »ny kulturhistorie«

betjener sig af. Denne ville givetvis have åbnet for nye anvendelsesmuligheder for hendes kildemateriale og have lettet hende for de anfægtelser vedrørende levnings- og beretningsaspekter, som hun sine steder ventilerer.

Som helhed er der dog ikke tvivl: Inger Hartbys bog kalder på respekt; ikke mindst ved at løfte sløret for en række hidtil næsten unævnelige forhold i de grundtvigianske miljøer.

Niels Kayser Nielsen

HÅNDBØGER OG HJÆLPEVIDENSKABER

Hans H. Worsøe: *Slægtshistorie i Sønderjylland – en vejledning*. (Historisk Samfund for Sønderjylland, 1999). 165 s., 178 kr.

Med denne udvidede og opdaterede udgave af den oprindelige bog fra 1983 har ikke alene slægtsforskere, men også andre, som arbejder med sønderjysk historie, fået en nyttig indgang til de særlige kildemæssige forhold, der her gør sig gældende.

Som det fremgår af bogens titel, er det slægtshistorie, som er udgangspunktet, og den første del rummer derfor også helt naturligt en kortere gennemgang af de slægtshistoriske grundbegreber (anetavle, efterslægtstavle osv.). Størstedelen af bogen er dog en beskrivelse af forskellige kilder og kildetyper. Efter et afsnit, hvor blandt andet forholdene omkring de sønderjyske kirkebøger og folketællinger bliver behandlet, er der et par gode afsnit om kilder til ejendoms historie og til landbefolkningens historie. Også introduktionen til særlige befolkningsgrupper og erhvervs historie bør nævnes.

Sidst i bogen bringes en række nyttige adresser. Der er både adresser på lokalhistoriske arkiver i Sønderjylland samt en ajourført liste over arkiver og kirkebogskontorer i området syd for den danske grænse.

Karakteristisk for bogen er, at den indeholder et væld af fakta om kilderne samt henvisninger til relevante registreringer og udgivet litteratur. Som tidligere landsarkivar i Aabenraa har Hans H. Worsøe demonstreret en utrolig indsigt i de specielle sønderjyske arkivforhold.

Svend-Erik Christiansen